

Вольнова Л.М. Місце студентської субкультури в соціокультурному просторі міста / Л. М. Вольнова // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. Том XXXI. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 138-147. (0,42 д.а.)

Вольнова Леся Миколаївна, м. Київ
Національний педагогічний університет імені Н.П. Драгоманова

УДК 316.723-057.875 : 316.334.56

МІСЦЕ СТУДЕНТСЬКОЇ СУБКУЛЬТУРИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА

В статтє представлено теоретическое обоснование проблемы студенческой субкультуры; анализируются результаты изучения оценки студентами ее влияния на социокультурное пространство города Киева.

Соціологічні дослідження молодіжних проблем в сучасних умовах реформування соціального життя суспільства поступово перетворюються з власне академічних питань наукового пізнання в невід'ємну складову практичного освоєння соціальної дійсності. Важливими в цих обставинах постають середовищні аспекти соціалізації молодого покоління: з одного боку, вони теоретично малодосліджені, а з іншого – набувають все більшу значущість у формуванні свідомості та поведінки сучасної молоді. Особливо це характерно для студентської молоді міст, де на фоні втрати ефективності традиційних інститутів соціалізації зростає інтенсивність молодіжних субкультур [14]. Вони відіграють все більшу роль соціалізуючих чинників.

Аналіз теоретичних джерел [2; 3; 13] показує, що проблеми студентства достатньо давно стали предметом наукового вивчення. Вже на початку ХХ-го століття в літературі, присвяченій молодіжному життю, стали з'являтися роботи, в яких торкалися питань студентства. Вважається, що період зародження соціології студентства припадає приблизно на 1900-1909 р.р.

Щодо становленню теоретичних основ і формування загальних принципів досліджень в області соціалізації молоді, то варто відзначити роль робіт таких вітчизняних дослідників, як А. Й. Капської, О. Г. Карпенко, І. І. Миговича, а також російських – О. І. Карпукіна, А. І. Ковальнової, В. Т. Лісовського, К. Ю. Мещеркіної, Є. Л. Омельченко, А. В. Пижикова, Б. А. Ручкіна, В. А. Родіонова, Н. Н. Слюсаревського, М. А. Шабанова та ін.

Продуктивні передумови для дослідження середовищних аспектів в проблематиці становлення молоді містяться в працях Ю. М. Беспалової, В. Г. Бочарової, П. С. Гуревича, А. С. Готліб, Ю. А. Жданова, М. С. Кагана, Е. С. Маркаряна, В. М. Межуєва, В. І. Поліщука та ін.

Багато авторитетних дослідників, описуючи сучасний стан молодіжної субкультури, частіше за все роблять висновок про корінні зміни, що відбуваються в ній. Але при цьому глибина та зміст цих змін залишаються мало вивченими. У вивченні студентства як інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства, як правило, акцент робиться на кількісних характеристиках, при цьому змістовний аспект студентської субкультури представлений слабо. Саме тому, виходячи з актуальності означеного питання, за мету свого дослідження ми поставили теоретичне обґрунтування проблеми студентської субкультури та вивчення оцінки студентами її впливу на соціокультурний простір міста Києва.

Відомо, що культурний простір великого міста – це, як правило, «загальна життєва зона для декількох (іноді – багатьох) субкультур: етнічних, корпоративних, територіальних, вікових тощо» [8, 16]. У зв'язку з цим для розуміння культурної своєрідності студентської субкультури у великому місті велике значення має, по-перше, з'ясування загального розуміння цього поняття.

Як вказує Т. Щепанська [18], саме поняття «субкультура» сформувалося в результаті усвідомлення неоднорідності культурного простору, що стала особливо очевидною в урбанізованому суспільстві. Раніше під «культурою» розумілася пануюча етична, естетична, світоглядна система – професійна, котра підтримувалася елітою та витікала від неї, котра одержувала сакральне підкріплення. Саме тому все, що з'являлося поза її межами, вважалося областю профанації, побутового та позбавлялося статусу «культури».

Зазначимо, що хоча появу терміну «субкультура» в науковій літературі зводять до 30-х років XX-го ст., справжнє розповсюдження він отримав в 1960-70-х роках у зв'язку з дослідженнями молодіжних рухів. Спочатку на перший план виступає префікс «sub» (тобто «під-»), котрий позначає

приховані, неофіційні культурні пласти, що підстилають «денну поверхню» пануючої культури. Це поняття використовувалося поряд з такими, як «*subterranean culture*» (підземна культура) та «*underground*» (підпілля) [15]. Означене підтверджує, що поняття «субкультура» спочатку позначало явища, що сприймалися як не- або поза-культурні. З часом, проте, воно отримало інше значення.

Так, естетика, етика, ідеологія молодіжних співтовариств почали розглядатися як особлива «молодіжна культура». Виявилось існування й інших культур (наприклад, дитячої), відмінних від офіційної, але цілком реальних, зі своїми нормативними та символічними характеристиками. Це додало нове життя поняттю «субкультури», втім, у дещо зміненому значенні: воно почало прочитуватися як позначення «підсистеми» культури, вказуючи на мультикультурний характер сучасного суспільства.

Щодо радянської науки, то в руслі пануючої ідеології поняття «субкультура» соціологами було піддане нищівній критиці як «буржуазне», таке, що підміняє класову боротьбу конфліктом поколінь, відволікає молодь від її справжніх революційних інтересів тощо. Різні неформальні молодіжні спільноти через домінуючі у той час наукові парадигми сприймалися як властими, так і більшістю дослідників як певна соціальна патологія [4; 6]. Однак із середини 1980-х років поняття «субкультура» починає осмислюватися вченими відносно радянського суспільства [7; 9; 11]; перші емпіричні дослідження радянських молодіжних субкультур відносяться вже до кінця «перебудови» [5; 10].

Щодо наукового осмислення особливостей молодіжних субкультурних феноменів та їх ролі в суспільному житті, в соціалізації молодого покоління, то у вітчизняній науці воно в основному здійснюється з 90-х років ХХ-го століття.

Звернемось безпосередньо до поняття «субкультура». Досить поширеним його визначенням є тлумачення, подане в Російській соціологічній енциклопедії. Остання дає таке визначення субкультури –

«...(верства, явище та ін.) – термін, що вживається в культурології та соціології для позначення культури груп, об'єднань в межах більш великих культурних утворень, а також використовується для характеристики специфічного способу диференціації розвинутих національних і регіональних культур, в яких разом з основною, класичною тенденцією, існує ряд своєрідних культур, утворень як формою, так і за змістом відмінних від провідної культурної традиції, нові в той же час є прямим генетичним породженням останніх» [12, 507].

Більшість відомих визначень культури (та субкультури як її різновиду) акцентує обмежений набір її основних ознак. Серед них: *знакові* (спільність ідеології, ментальності, символіки, культурного коду, картини світу); *поведінкові* (звичаї, ритуали, норми, моделі та стереотипи поведінки); *соціальні* (соціальна група, верства та ін., визначена як носій субкультури або «середовище, що її породжує») та всі вони разом (культура як «цілісний спосіб життя») [16; 17]. Так, зокрема, молодіжна студентська субкультура, існуючи в рамках пануючої культури суспільства, відображає специфічні норми, звичаї, систему цінностей, виражає потреби молодого покоління як специфічної соціально-демографічної групи.

Зазначимо, що молодіжні субкультури (в тому числі й студентська), як підсистеми культури, спираються на її культурний код (загальний для більшості, що забезпечує їх взаєморозуміння), а крім того, орієнтовані на постійний діалог з нею. Згідно з узагальненнями Т. Щепанської [18], цей діалог може набирати форми «оновлення культури», її «розвитку», «відновлення традицій» – або «протистояння», «руйнування» й інше. Однак завжди він є необхідним елементом самосвідомості та самовизначення субкультур. Дослідниця також зазначає, що необхідно обов'язково враховувати неспівпадання понять «субкультура» та «співтовариство» (в рамках однієї субкультури – тобто знакового, комунікативного поля – може існувати безліч співтовариств, нерідко ворогуючих, котрі активно протиставляють себе один одному. Проте, вони користуються мовою однієї і тієї ж культури та в цьому значенні утворюють єдине поле).

Деякі дослідники зазначають, що «молодіжна субкультура – це, як правило, культура ескапізму, урбаністичності, поширена в першу чергу серед молоді столиць і великих міст і створена молодими людьми для себе» [19, 238].

Як ми зазначали вище, ознаками того, що соціальна група володіє власною субкультурою, є наявність ряду елементів, які мають безпосереднє відношення до життєдіяльності даної групи, зокрема: сленг, цінності, норми, переконання, обряди, звичаї, традиції, вірування, марновірства. Водночас аналіз даних соціологічних досліджень, наприклад проведеного П. С. Алпатовою (2003) показав, що сучасні студенти слабо ідентифікують себе зі студентською групою, свої особливості з особливостями студентської субкультури. Тільки 49 з 340 студентів використовують у своїй мові такі виділені індикатори самоідентифікації, як займенники «ми», «наше», «нам» і т.д. [1]. Дані, отримані нами у процесі проведення дослідження, виявилися набагато різноманітнішими. Так, опитуванням було охоплено 350 студентів гуманітарних спеціальностей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Щодо характеристики студентської субкультури, то тільки 2,8 % опитаних зазначили, що вона нічим особливим не відзначається. Інші відповіді можна оцінити як такі, що вказують на специфічність та певною мірою неповторність студентства. Ми представимо лише найбільш яскраві варіанти отриманих пояснень щодо характеристики студентської субкультури: «спільні погляди, нахили, уподобання, інтереси»; «особливий спосіб життя (напр. велика зайнятість, не вистачає часу на все)»; «наявність певних ознак: стиль одягу, поведінки, музики»; «згуртованість (студенти приїхали з різних місць України, вони намагаються допомогти один одному, зробити щось разом, щоб здружитися)»; «прагнення до самостійності, бажання спробувати всього як позитивного, так і негативного»; «демократичність, розкутість, свобода та незалежність поглядів, активність та креативність, гнучкість та комунікабельність, висока здатність до пристосування, швидка адаптація, прагнення створювати щось нове,

неординарне»; «масовість та потужність»; «наявність розвиненого самоврядування»; «колективізм»; «бажанням бути авторитетними, суспільно-спрямованими цінностями»; «спільні інтереси, захоплення, розпорядок дня, що зумовлені специфічною навчальною діяльністю, відмінною від школи»; «на відміну від дитячих субкультур, які спрямовані на виділення себе, студенти прагнуть самореалізації та набуття життєвого досвіду»; «молоді люди активні, прагнуть освоїти знання для отримання професії та висооплачуваної роботи»; «максималізм у життєвих планах, професійно-особистісним самовизначення, планування подальших особистих, сімейних та професійних перспектив»; «молодість та невизначеність у житті» тощо. Як бачимо, відповіді настільки різноманітні, що, здається, нічого спільного. Водночас можна виділити головні риси, на яких наголошують всі опитані, – це активність та самостійність, що може проявлятися у різних сферах.

Щодо порівняння особливостей субкультури студентів у великому та малому містах, то 2,8% опитаних вказали, що «не знаю»; 3,9% зазначили, що «практично нічим» («характеристики ті ж, можливо проблеми інші») та 6% зазначило, що в основному кількістю. Щодо інших отриманих відповідей, то їх можна умовно розподілити на дві групи: зосередження уваги на специфіці студентства малого та на специфіці студентства великого міста. В межах кожної групи студентами було вказано як позитивні, так і негативні, на їх думки, особливості. Перш ніж їх представити, варто також зазначити, що досить часто до характеристики субкультури студентами включалися і характеристики взагалі соціокультурного простору міста.

Так, щодо малого міста, то було названо такі його переваги: «у студентів більше часу та не такий швидкий ритм життя»; «менший вплив реклами, акцій»; «менша розпущеність»; «раніше стають незалежними від батьків, бо змушені рано йти працювати»; «більша особистісна відповідальність та зорієнтованість у соціальному просторі»; «ритм життя повільніший»; «всі один одного знають» тощо.

Щодо негативу, то було вказано, що у малому місті: «погана організація»; «менш різностороння діяльність»; «закритість групи, чітка

спрямованість студента на навчання, яке для нього є найбільш актуальною діяльністю, вузьке коло реалізації»; «студенти можуть розкриватися не за рахунок своєї індивідуальності, а переважно через приєднання до певної групи»; «інфраструктура обмежує можливості» тощо.

Неоднозначна оцінка була дана і молодіжній субкультурі великого міста. Серед позитиву, зокрема, було названо: «більша різноманітність»; «більша комунікативність»; «київські студенти більш розкуті, мають ширші межі взаємодії, контактів, навчання не є домінуючим у їх прагненнях, час розподіляється і на різноманітні інтереси»; «велике місто дає поле для становлення, місце, щоб «вирватися в люди»; «для студентів характерна більша незалежність» тощо.

Серед негативних чинників субкультури студентів у місті називаються: «більший ризик деперсоналізації, соціальної та психологічної дезадаптації»; «на особу, що приїхала з меншого населеного пункту «тиснуть» городяни своїми поглядами та пріоритетами, тому багато чого нав'язаного, чужого; це також впливає і на навчальну діяльність» тощо.

Таким чином, на основі відповідей на це запитання, можна констатувати, що студенти оцінюють відмінності студентської субкультури, насамперед можливостями, котрі для них створює соціокультурний простір міста. Досить часто підтримується положення: більше місто – більші можливості. Суттєвим, на нашу думку, є недооцінка студентами в цьому плані власної активності. Це певної мірою впливає і на їх соціалізацію, активну чи пасивну, зміну чи пристосування.

Останнє запропоноване запитання стосувалося оцінки респондентами впливу студентської субкультури на життя великого міста. Отримані відповіді ми згрупував згідно від розподілу в них плюсів та мінусів. Так, 9% опитаних оцінили такий вплив як різко *негативний*: «неформальні об'єднання асоціального спрямування криміналізують середовище»; «студенти переповнюють місто, чим уповільнюють багато процесів, напр.. транспорт»; «студентами велике місто часто сприймається як чуже, вороже, а тому дозволяється його засмічування» та ін. Загалом цю групу відповідей

можна охарактеризувати такою фразою: «субкультура велика, а «культури» не завжди вистачає».

12% опитаних вважають, що студентство «*нормально*» впливає на життя міста, зокрема «студенти поступово перетворюються на корінних киян», «створюють робочу силу»; «покращують демографічну ситуацію.

По 3% опитаних вказало, що «незначною мірою» (збільшує кількість жителів) та «ніяк».

Інші оцінки студентів ми оцінили як позитивні (73%). Серед них зокрема такі: «місто стає динамічнішим та жвавішим»; «студентство – майбутнє країни, тому їх погляди досить впливові»; «урізноманітнюється культурне та суспільне життя міста»; «молодь – це взагалі позитивно»; «вносить до міста модерні цінності, принципи та моделі поведінки»; «динамізують життя міста»; «багато культурних заходів орієнтується на молодь, взагалі молодь певним чином визначає стиль життя міста»; «молодь перетранслює отримані знання у життя міста»; «життя стає цікавішим та різноманітнішим»; «становлячи значну частину населення міста, вони можуть впливати на напрями його розвитку»; «впливає на світогляд підростаючого покоління»; «студенти – джерело творчості та нових ідей»; «це кров міста, його енергія»; «стимулює розвиток інфраструктури міста, зокрема культурно-дозвіллевих закладів».

Таким чином, узагальнюючи висвітлені теоретичні положення та оцінюючи результати опитування можна зробити такі висновки:

1. Молодіжна субкультура є тією формою, за допомогою якої можуть бути мобілізовані й інтегровані в життя приховані резерви, котрі несе в собі молодість. Відзначаючи цю особливість, важливо акцентувати увагу на дослідженні практик адаптації молодої людини як процесу освоєння нею соціального простору, що формується сьогодні в усій своїй суперечності та обумовленості соціокультурним контекстом.

2. В рамках університетської культури відбувається формування студентської субкультури і починається цей процес з соціалізації першокурсників, які проходять обряд посвячення в студенти, знайомства з

кураторами груп, структурою університету та факультетів тощо. Тому важливо зосередити особливу увагу на організації відповідної атмосфери як у вузі, так і за місцем проживання студентів, що сприяло б їх позитивній ідентифікації зі своєю субкультурою та активному її включенні у соціокультурне життя міста.

Література

1. Алпатова П. С. Современная студенческая субкультура: социологический аспект. / П. С. Алпатова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць – Харків: Видавничий центр ХНУ імені В.Н. Каразіна.2003.
2. Виттенберг Е. В. Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям. / Е. В. Виттенберг. – СПб., 1994.
3. Гидденс Э. Социология. / Э. Гидденс. – М.: Эдиториал УРСП, 1999. – 704 с.
4. Давыдов Ю. Н. Социология контркультуры (инфантилизм как тип мировоззрения и социальная болезнь). / Ю. Н. Давыдов, И. Б. Роднянская. – М.: Наука, 1980. – 264 с.
5. Зайкин Н. И. Альтернативная культура новых социальных движений и ее воздействие на социально-политический климат общества. /Зайкин Н. И. // Новое мышление и диалог культур. – М., 1990. – С. 58-83.
6. Касавина Г. З. Контркультура в системе современной буржуазной идеологии. / Г. З. Касавина, В. Н. Леонтьева. // Науч. докл. высш. шк. Филос. науки. – М., 1985. – № 4. – С. 116-121.
7. Колтыпина М. В. Контркультурные формы коллективной жизни. / М. В. Колтыпина. // Философия, политика, культура: (Тез. к конф.). – М., 1984. – Вып. 4. – С. 62-64.
8. Концепция развития культурного пространства города Перми на среднесрочную (2008-2010 г.г.) и долгосрочную (до 2015 года) перспективу. [Электронный ресурс] / [Авт. текста Концепции: С. В. Борисов, А. М. Гор, Ю. Г. Юшкова-Борисова]. – Пермь, 2007. – 54 с. – Режим доступа: http://old.gorodperm.ru/files/cultur_concept.doc

9. Матвеева С. Я. Субкультуры в динамике культуры. / С. Я. Матвеева. // Субкультурные объединения молодежи: критический анализ / [Под ред. И. Кучмаевой]. – М.: Институт философии АН СССР. – С. 16-23.
10. Омельченко Е. Л. Молодежные культуры и субкультуры. / Е. Л. Омельченко. – М.: Институт социологии РАН, 2000. – 261 с.
11. Орлова Э. А. Субкультуры в структуре современного общества. / Э. А. Орлова // Субкультурные объединения молодежи: критический анализ / [Под ред. И. Кучмаевой]. – М.: Институт философии АН СССР. – С. 8-15.
12. Российская социологическая энциклопедия: [Под общ. ред. акад. РАН Г. В. Осипова]. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1999. – 672 с.
13. Социология молодёжной культуры: Проблемы провинции. Сб. науч. трудов / Тамб. гос. ин-т культуры; Редкол.: О. В. Ромахи (науч. ред.) и др. – Тамбов: Изд-во МИНЦ, 1994. – 91 с.
14. Фомичев Ф. И. Особенности формирования маскулинности в социализации городской молодежи: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. социол. наук: спец. 22.00.04 – соц. структура, соц. инст. и процессы / Ф. И. Фомичев. – Тюмень: Тюмен. гос. ун-т., 2004.
15. Щепанская Т. Б. Молодежные сообщества / Т. Б. Щепанская. // Современный городской фольклор. – М.: РГГУ, 2003. – С. 34 – 85.
16. Щепанская Т. Б. Субкультуры / Т. Б. Щепанская // Современный городской фольклор. – М.: РГГУ, 2003. – С. 12–24.
17. Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры: [Монография]. / Т. Б. Щепанская. – М.: О.Г.И., 2004. – 288 с.
18. Щепанская Т. Традиции городских субкультур. / Т. Щепанская // Современный городской фольклор. – М.: РГГУ, 2003. – 736 с. – С. 27-33.
19. Parsons T. Youth in the context of American society / T. Parsons. // The challenge of youth Ed. E.N. Erikson. – N.Y., 1965.